381-ԿՀ (438)

ՖԻՑԷԹ 1 ՂՐՇ.

Մեր Էզի Թիւրքիա Գօղեմի Նեշրիյաթը—Նօ. 6

ԵԱԳՈՒՊ ՏԷՐ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ԶԻՔՐԻՆԷ

ԱՑՆԹԱՊ
Մեր Էզի Թիւրքիա Գօղեմի Մարպասար
ՍԱՀԻՊ Ի ԻՄԹԻՅԱԶ
ՓՐՕՖ. Ն. Ս. ՊԱԼԵՕՂԵԱՆ
1914

1913 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 11 Է ՄԻԻՍԱՏԸՓ ՄԷՐԲԷԶԻ ԹԻՒՐՔԻԱ ԳՕԼԷՃԻ ՄԻԻԷՍՍԻՍԼԷՐ ԿԻՒՆԻՒ ՄԻՒՆԱՍԷՊԷԹԻՅԼԷ ՓՐՕՖ· Հ· Ս· ՄԱԹՕՍԵԱՆ ԹԱՐԱՓԸՆՏԱՆ ԻՐԱՏ ԷՏԻԼՄԻՇ ՕԼԱՆ ՆՈՒԹԳ։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՍՍԱՐ
42-2013

ԵԱԳՈՒՊ ԷՖ. ՏԷՐ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ԶԻՔՐԻՆԷ

1912 սէպտեմբերին Օգոստոս այրընը սօն կիւ-նիւնտէ պիր գուրչունա գուրպան կիտերէք իրթի-հալ ը. տար ը պէգա էյլէմիշ օլան սէվկիւլիւ ըէֆի-գիմիզ Նագուպ Էֆ. Տէր Գրիգորեանըն զիքր ի ճէ-միլինին թիզքեարը իչիւն Andrews Hallտաքի Գը-բաաթխանէնին տիվարընա պու կիւն պիր մէրմէր լեվհա վազ էտիլմիշ տիր։ Գօլէճ քիւթիւպխանէսինի զիյարէթ էյլէյէճէք օլան տօսթլարընա Տէր Գրի-գորեան արթըգ թաշ լեվհատան սէօյլէյէճէք տիր։ Լաքին Տէր Գրիգորեանը պիլմէյէնէ վէ անըն էօմ-բիւնիւն մէպտէ վէ սահիգէլերինի, էմէլ վէ հաս-ըէթլերինի պիլմէյէնէ սօղուգ մէրմէր սէօյլէյէմէզ։ Իմտի չու միւնասէպէթլէ միւթէվէֆֆա տօսթու-մուզըն գըսա վէ պի պախթ էօմբիւնէ պէ թէք-ըար պագալըմ վէ անտէն տէրսլէր էօյրէնէլիմ։

Տէր Գրիգորեան 1879 սէպտեմբերին գըշ մէվսի-մինտէ թէվէլլիւտ էյլէմիշ. փէտերինի չօճուգլու-ղունտա ղայպ էթմիշ. էվ թալիմինի տախի տուլ վալիտէսինտէն ալմըշ տըր։ 1892տէ Գօլէճին պէ-չինճի սընֆընա տախիլ օլուր վէ պէշ սէնէ ֆագը ը հալ իչինտէ ազիմ միւշքիլաթա կէօյիւս վերէ-ըէք՝ 1897տէ իթմամ ը միւատէթ էյլեր. պիր

սէնէ Ազգենական մէքթէպինտէ սէր մուալիմ հա-
լինտէ իսթիխտամ օլունտուգտան սոնրա, 1898տէ
Ֆրոթէսթանթլարին միթթէհիա իտատիյէ մէքթէ-
պինէ տավէթ օլունուր վէ օրատա 1902 յէ գա-
տար սէր մուալիմ հալինտէ իֆա ը հիսն ի խըզ-
մէթ էյլէր։ Տէր Գրիգորեանըն մուալիմ վէ միւ-
տիր հալինտէ իգթիսարը չալիշալէրինէ վէ քէն-
տինի չալիշալէրէ մալիմ պիր քէյֆիյէթ տիր։
"Եափմա" խօճա տէյիլ իսի։ Եաղուպ էֆ. "Մու-
ալիմ" տօղմուշ իսի։ 1902 նին Ինթիպահ ը Բու-
հանիսինտէն, ազ սոնրա ատապի պիր բահաթըզ-
ըղա թութուլարագ մուալիմլիքտէն քէֆ ի եէտ
էյլէմէքտիյէ մէճպուր օլուր։ Տիշճիրիք էօյրէնէրէք
իշլէմէք իչիւն Հըսն ը Մանսուրա կիտէր։ Տէր Գը-
ըիգորեան Հըսն ը Մանսուրա պիր Էրմէնի փօ-
լիսին ժուրնալը իւզերինէ սիյասէթէն իթթիհամ օ-
լունարագ տէրտէսթ օլունուր. 6 ա յ գատար պիր
միւատէթ Հըսն ը Մանսուր վէ Մարաթիա ղընտան-
լարընտա գալարգտան սոնրա թէպրիյէ ի ղիմմէթ
էյլէյէրէք 1906 տա Անթապա տավէթ էյլէր։ Պիր
գաչ այ Անթապատա գալարգտան սոնրա իշլէմէք
իչիւն Մարաշա ադիմէթ էյլէր։ Մարաշըն հավասը
իլէ իմթիգատ էյլէմէյիմ՝ սըհէթինի պօղարագ
Pleurisy տէնիլէն խատթալըղա թութուլուր վէ հէ-
քիմլէրին թավսիյէսի իւզերինէ Անթապա կէլիր։
Ինֆադաթ պուլտուգտան սոնրա 1907 տէ Գօլէճէ
Քիւթիւպխանէ նազըրը հալինտէ տավէթ օլունուր,

վէ 1912 Օգոստ. 30 տա գաղաէն պօշանան պիր
գուրշունա գուրպան կիտէրէք իրթիհալ ը տարը
պէգա էյլէյէնէ գատար օրատա իֆա ը հիսն ի
խըզմէթ էյլէր։ Իշթէ 33 սէնէլիք գըսա վէ պէտ-
պախթ պիր էօմրիւն վաղատարընընն ֆիհրիսթի։

Պիր աղ տա միւթէվէֆֆա տօսթումուզըն տախի-
լի էօմրիւնէ պագալըմ։ Միւթէվէֆֆանընն գալպինէ
էն եադգըն օլանլարտան օլտուղըմ միւնասէպէթլէ պիլ-
տիրիմ՝ պագը չէյլէրի միւսատէնիզլէ սէօյլէյէրիմ։

Տէր Գրիգորեան մէշգ ու միւթալաալը սէ-
վէն (մէշշագ) պիր կէնճ իսի։ Օղուր իսի։ չօղ
օղուր իսի։ Օղուտուղունատան հէմ իսթիֆատէ էյ-
լէր, հէմ իսթիֆատէ էթտիրիր իսի։ Թարիխ, խու-
սուսա ատար ը գատիմէ թարիխինէն միւթալաա-
սընա ադիմ մէրաղը վար իսի։ Գօլէճի պիթիրտիյի
սէնէլէրտէ քիւթիւպխանէտէքի թարիխ քիթապ-
չարընընն հէվիսինի օգուտուշ իսի։ Rawlinsonընն քի-
թապընը սահիֆէլէրիյէ պիլիր իսի։ Եաղուպ խօճա-
նընն հասրէթլէրինտէն պիրի էվրօփա տար իլ ֆինու-
նընտան պիրինէ կիթմէք, թարիխտէ միւթէխասսիս
օլմադ իսի։ Զիչարէ քի ֆադը ը հալը, զէնկին ագը-
պանընն խասիյէթի։ վէ տէրսիղ պիր ֆամիլեանընն կէ-
չիմ գալիէսի էնճամ ատապի խասթալըգ վէ էննիհայէ
գալիմ գուրշուն պու հասրէթինի պօշա տիւշիւրտիւ։

Տէր Գրիգորեան ֆրթարէթէն գուվվէթլի պիր
միւթէխասիսէյ վէ հաֆըզէյէ մալիք օլտուղուն-
ատան պիր լիսանը թէղ վէ գօլայ էօյրէնիր իսի։

Պու գապիլիյեթ քէնտիսինի Լիսան ը Օսմանի միլթալասընա սեվդ էյլեսի։ Զօգ վագըթ վէ էմէք վերերեք Լիսան ը Օսմանիտէ խայրըճա մեկէք թահսիլ էյլեսի։ Արզուսը՝ հալ ու քէյֆիյեթ իգթիզասընան թարիխտէ պիր միլթէասսիս օլամազ իսէ, հիչ օլմազսա պիր Լիսան ը Օսմանի մուալլիմի օլմազ իսի։ Պիրինտի տերեճէտէն պիր Օսմանլըճա միլթէասսիսի օլապիլիր իսի։ Զիչարե քի պու տահիրէտէ արզու էյլեսիյի մեվզի էլինէ վագթընսա կեչմէսի. չօգ մէյուս օլսու. ասապի խասթալըղա տիւշիւպ ինֆագաթ պուլսրդսան սոնրա թագտիմ օլունսը իսէ տէ վագթ կեչմիշ իսի։ Մէյուսիյեթ վէ ասապի բահաթսըզլըգ պու էմէլինի տէ իչերիսինտէ պրագսը։

Տէր Գրիգորեանը հասրէթլերինտէն պիրի տէ ինտ Ալլահ լեքէսիզ պիր էսմր եաշամագ իսի։ 1902 նին ինթիպահընսան էվվել Տէր Գրիգորեան Rationalist իսի տէյէպիլիրիզ։ Հէր շեյի բաժոնըն սիւզկեճինտէն կեչիրիր իսի։ Բաճանը տոզրու տեյու ֆեթվա վերտիյի շեյ ինանը, ագլա սըզմայան շեյլերէ ինանմազ իսի։ Իպթիտատէն պէրու սիյրէթճէ թէմիզ պիր կենճ իսի իսէ տէ, բուհանի թէճրիպէսի եօգ իսի։ Ինթիհասպը եափմագտա ագլընը գուլանը վէ քէնտինճէ մագուլ ինթիհասպը եափտըղսան սոնրա հուսնկը եօլ գօլայ վէ մագսէտէ թէզ եէթիշիրիր իսէ օլ եօլտա գուվվէթլէ, սաղա եա սօլա պագմայարագ վէ եօ-

գարը հիչ պագմայարագ ինթիհասպընը ֆիիլէ գօր իսի։ Լաքին 1902տէն սոնրա Տէր Գրիգորեան հագիգաթէն թէպտիլ օլմուշ իսի։ Ինթիպահ անը ֆարգը պիր ատէմ էյլէմիշ իսի։ Ինթիպահ զէմանընսա տէրունի հարէքէթի վէք չէտիտ օլմուշ վէ նիչէ մատտի ճիհէթլերտէ քէնտինէ զիյանը օլմուշ իսէ տէ 1902նին ինթպահը պաթընի ատէմինտէ պէօյիւք պիր ֆարգ մէյտանա կէթիրմիշ իսի։ Արթըգ ինթիհասպ զէմանընսա քէնտինճէ մագուլ թէրթիպի տէյիլ, Ալլահճա մագուլ թէրթիպի արար իսի։ Նիչէլէրէ ուֆագ վէ կէրէքսիզ կէօրիւնէն մէսէլէլէր քէնտինճէզամիր մէսէլէսի օլուր իսի։ Ինթիպահտան էվվել աֆվ էտէմէզ օլան Տէր Գրիգորեան ինթիպահտան սոնրա աֆվ էթմէմէք էտէմէզ իսի։ Զօգ տէ ֆա իչիտիր իսիմ՝ էսքի Տէր Գրիգորեան օլսա իսիմ չէօյլէ պէօյլէ էտէր իսիմ ամմա չիմտի եափամամ։"

Զօգ ինթիհասպլարընսա "Աճէպա Ալլահընը իրատէթի պու՞ մը, օլմասընը քի ինտ Ալլահ եանլըշ պիր սաըմ ալարագ կիւճէնտիրէյիմ՞" միւլահազասըյլա հաֆթալար իլէ տիւշինմիւշ, ույգուսըզ գալմըշ, թէրէտտիւտ էյլէմիշ, իճրաաթա պաշլամամըշ։ Էօլիւմիւնէն պիր գաչ այ էվվել տիգգաթլէ քրիսթիյան էօլճուլուղունը օգուլյոր իսի։ Փաք, ինտ Ալլահ փաք պիր էսմր եաշամագ իչիւն հասրէթ չէքէր իսի. ամմա էսմրիւնտէն հիչ պիր վագթ քէնտիսի մէմնուն օլմազ իսի։ Էսմրիւնտէ քէօչէ պուճագ արար, կիւնահ պուլուր վէ բուհու իզէրինտէ

էզիլիր իսի։ Պու հասրէթինէ պու պիւնեճատա թօխրադ դապլար իչինտէ իքէն եէթիշմէք միւմքին օլմատըգը սէպէպտէն էօմրիւնտէն մէճմուն. գալմամասը թապլի իսի։ Կէօրիւնիւրիւն մահտուտիյէթի ալթընտա տէյիլ մի քի կէօրիւնմէզ անճադ ֆիւլան տէրէճէ նէմա պուլապիլիր։ Բուհըն թէմամ նէմասը կէօրիւնմէզ ալէմտէ օլաճադ։ Տէր Գրիգորեան իչթէ պու հասրէթինի քէնտի իլե պերապեր ռուհանի օլան ալէմէ կէօթիւրսիւ վէ մէլյանքեաբընտա, Յիսուստա, արատրդընը, հասրէթինին իգնատիյէթինի պուլտու։

Տէր Գրիգորեանընն գալպինի եադան հասրէթէրտէն պիր տիկերի տէ միլլէթի վէ վաթանը իչին իսի։ Տէր Գրիգորեան հադիդի պիր միլլէթփէրվէր իսի։ Էրմէնիճէյէ խուսուսի պիր մուհապէթի վար իսի։ Գօլէճատէ իքէն Հայաստան Ընկերությունընն էն ֆաալ ազալարընտան պիրիսի իսի։ Էրմէնիճէ լիսանընտա եադադը պէնալեր վէ չիրլեր Էրմէնիճէ խօճամըզ թարաֆընտան թահսին վէ սընըֆլամըզ թարաֆընտան թագտիր օլունուր իսի։ Էրմէնի թարիխինի էյի պիլիր իսի. Էրմէնի քիլիսասընընն թարիխի իչին խուսուսի մէրագը վար իսի։ Ղաղէթալարտա վէ ումումի Էրմէնի էտէպիյաթընտա փարլայամամասընընն էն պէլլի սէպէպի պաշընա կելէն ուզուպէթ օլմուշ տըր։ Գօլէճատէ շայիրտիքէն Ղազ տր էֆ. Տիրատուրեանընն թէսիրի, պագը արդատաշատը, օգուտուդ.քիթապլար, 1894 տէ տիվել

ի մուազզամա թարաֆընտան թէրթիպ օլունուպ Պագը Ալիյէ թազտիմ օլունան լահնա վէ Էրմէնիթանտա օլաճադ օլան իսլահաթի, Տէր Գրիգորեանընն ֆիքրինի տահա դօյեճատէ իքէն միլլի մէսէլէլերալ տօլտուրմուշ իսի։ Օլ սէնէլէրտէ Տէր Գրիգորեանընն պիւթիւն թէֆէքքիւրլարը, հիսսիյաթը, միւատհէպաթը, հաթթա բուլարը՝ թ ատրդ օլունաճադ լահնա, իսլահ օլունաճադ Հայաստան հադդընտա օլաբր իսի. 95-դըթալը վէ տիտ պուլունտուդը սիյասի ֆըրդատա Վէնօրաիյիւ տուի իսթիմալաթի կէօրունիւ աչանտա դատար՝ սէրիսօշ կիպի օլտու։ Ֆադաթ պաշ ֆըրլանթըսը ուզուն վադթ տէվամ էլէմէսի, էնճամ ադալը պաշընա կէլտի վէ միլլէթին հադիդի մէնֆաաթընընն ֆիրի վէ ռուհանի ինդիլապտա օլտուգընը վէ պունուն տա թալիմ ու թերպիյէ, մեխեպ էլէ վէ Ինճիլին մէպտեղերինին տեպշիր վէ թալիմիյէ օլաճադընա դավիյէն ինանմըշ իսի։ Վէ միլլէթի էչին պիւթիւն հասրէթի, միլլէթին ֆիքրէն վէ ըուհէն եիւքսէլմէսի, գալդմասը իսի։ Գավիյեն ինանիր իսի ի Էրմէնի միլլերի ճիսսեն Ալլահընն Մեղէիւթինին թալեպ էյլեսե, հեր շեյ ֆենսիդերե վերիլեճէք տիր։ Պու սէպէպտէն էզ ճան ու տիլ քէնտինի պու իշե վադֆ էլէսի։ Հէմ մուալիմ հէմ միւպեշշիր իսի։ Հըսն ը Մանսուրտա, Մալաթիատա, Մարաշտա վէ Այնթապտա հէմ թալիմ էտեր հէմ Ինճիլի հայաթը թէսլիր էտեր իսի։ Էրմէնի միլլէթինին ֆիքրէն վէ ըուհէն ինհեասը՝ իչթէ

Տէր Գրիգորեանը գալվինն էն տէրին հարէթի։ Կէնճլէր տիյար ը էճնէպիյէյ սիւրիւ սիւրիւ հիճ-րէթ էյլէր իքէն հիճրէթի տուրտուրմադ եա տա պիր մէրքէզ թէվճիհ էյլէմէք իչիւն գուվվէթլի էյլէրին վէ զէնկին քիսէլերին ըխսավէթինի կէօ-րէրէք՝ միթէզզի օլուր իտի։ Միվհիտլիյին վէ Սկեպտիկլիյին միլլէթին գալպկեահընտա աչտըղը եարէլերէ տէվա հալինտէ Էրմէնի Քիլիսասընին իսլահ օլունմասընը չար չէշմ ի հարէթլէ պէքլէր վէ քիլիսա իսլահ օլունտըգտան սոնրա "Բարեկարգ եալ Հայ-Եկեղեցի"նին իլք ադասը քէնտի օլաճա-ղընը չօգ տէֆա սէօյլէր իտի։

Էրմէնի միլլէթինին սիյասի մէնֆաաթընը պիւ-թիւն թիւրքիանըն իսլահ օլմասընտա—հէր Օսման-լըարըն –հէր անասըր ը մուխթէլիֆէնին –ճիւմլէսի-նին հագիգաթտա հագիգաթէն հիւրր օլմալարընտա արար իտի։ Պու սէպէպտէն իլան ը մէշրութիյէթ-տէ էն չօգ սէվինէնլերտէն պիրի տէ Տէր Գրիգորեան իտի։ Մէշրութիյէթին մէմլէքէթիմիզտէ իպգասը վէ վաթանըմըզըն հագիգաթէն հիւրր օլապիլմէսի իչիւն քէնտինէ տիւշէն հիսսէյի եափապիլմէսի ի-չիւն հիւրրիյէթին համի մէլէյի զանն էյլէտիլի Ի. Թ. ճէմիյէթինէ ադա օլտու։ Զի չարէ քի հագիգա-թըն վէ սիյրէթին հիւրրիյէթինէ հարէթլէ մուն-թազըր իքէն հիւրրիյէթ վէ ատալէթ լուղէթ-լերինին անճադ թէլէֆֆիւզ օլունմադա պաչչանըլ-տըղը պիր անտէ պիր գուրշունա գուրպան կիտէ-

ըէք պու հարէթի տէ իչերիսինտէ գալտը։

Ատէմ օլմադ պիր պէօյիւք վէ գուվվէթլի պիր ատէմ օլմադ — ինտ Ալլահ մագպուլ պիր էօմր եաշամադ, միլլէթինին վէ վաթանընըն ֆիքրէն վէ ըուհէն եիւքսէլիպ հագիգաթըն նէշր օլմասը իչիւն սարֆ օլունմադ— նէ նէճիպ արզու վէ հարէթլէր։

Զիքրինէ պու կիւն գօնուլմուշ օլան մէրմէր լէվհա՝ իչթէ պու նէճիպ արզուլարը վէ հարէթ-լերի իխթար էյլէյէճէք։ Իմտի էյ կէնճ. մէրմէր լէվ-հա՝ հուզուրունտա տուրտուղընտա, ատէմ օլմադ, պէօյիւք ատէմ օլմադ — Ալլահ ատէմի օլմադ — խըզմէթ էտէն ատէմ օլմադ հադդընտա տիւշիւն. ատէմ օլմադլըղը դարար էյլէ։ Տէր Գրիգորեա-նըն դալվինի եադան աթէշտէն պիր չընղը մէր-մէր լէվհատան պու կիւն սէնին գալվինէ տիւշէ-ըէք օլ հարէթլէրի սանա տա իլհադ էյլէսին. օլ տէմ միլթէվէֆֆա տօսթումուզըն ըուհը խթիրա-հաթ էյլէյէճէք, վէ նաֆիլէյէ եաշամըշ, նաֆիլէյէ էօլմուշ, նաֆիլէյէ իչէմիշ օլմայաճադ։

ՀՀ Ազգային գրադարան
3
NL0594428
ՀՀ Ազգային գրադարան
6
NL0594431
ՀՀ Ազգային գրադարան
2
NL0594427
ՀՀ Ազգային գրադարան
5
NL0594430
ՀՀ Ազգային գրադարան
1
NL0594426
ՀՀ Ազգային գրադարան
4
NL0594429